

Postmoderný alebo kresťanský človek?

Gašpar Fronc

Abstract. Der Beitrag zeigt die Notwendigkeit der ständigen Suche nach einer Antwort auf die Frage, die sich mit dem Wesen des Phänomens Mensch beschäftigt. Es wird auch das Bedürfnis der Lösung von Problemen mit praktischen Folgerungen für das menschliche Leben dargestellt. Im Beitrag wird das kritische Verhältnis zu subjektiven und relativierenden Tendenzen im postmodernen Denken formuliert. Nach einem knappen Überblick über die Geschichte der verschiedenen Meinungen über den Menschen wird die christliche Haltung dargestellt, die den Menschen als eine Person in ihrer Einzigartigkeit versteht, dessen Tätigkeit sich nur integral erklären lässt, und zwar als eine Einheit des Körperlichen und Geistigen. Aus der Verteidigung der menschlichen Würde, die jedem Einzelnen zusteht und die sich im Aufsatz aus dem ontologischen Verhältnis Gott gegenüber ableiten lässt, wird die Erkenntnis der unveränderlichen und universal gültigen Grundlage der Sittlichkeit herbeigeführt.

Úvod

Niekedy sa zdá, akoby človek popri rýchlom rozvoji poznania, vedy a techniky zabudol na seba. A pritom len on dáva zmysel skúmaniu vesmíru, objavom v genetike, pokroku v medicíne aj novým technickým výdobytkom.

Čo to je vlastne ten človek? A odkedy je vlastne človek človekom, či už ako ľudské pokolenie, alebo jednotlivec? Má vôbec zmysel na toto sa pýtať, alebo je to len nejaká zbytočná filozofická špekulácia? Čo z toho máme? Čo s týmito otázkami má postmoderna a kresťanstvo a prečo je medzi nimi to „alebo“?

Kresťanstvo verzus postmoderna?

Predmetom týchto úvah nebude analýza postmoderného umenia, nebudem sa zaoberať rozborom románu, ktorý nemá dej, ani diskutovať o dekonštrukcii či strete rozdielnych diškurzov. Skôr skúsím vziať do úvahy dôsledky týchto tém tak, ako sú prítomné v myslení bežných ľudí. Slovo postmoderna tu teda budem používať bez nároku na exaktnosť v oblasti literárnej vedy, teórie umenia či filozofie.

Riešenie otázky, kto alebo čo je človek, síce sprevádza celé dejiny, nikdy sa to však nezdalo byť takým problémom ako dnes. V priebehu dejín sa objavilo množstvo koncepcií, boli formulované rôzne definície, ale dnes sa nám ponúka otázka, či sa vôbec dá diskutovať o probléme „čo je to človek“. Už tu sa dostávame k prvému rozporu. Kresťanstvo tvrdí, že má jasnú odpoveď na otázku človeka. Biblia je v určitom zmysle celá o človeku, o jeho pôvode, o zmysle jeho existencie, o pravidlách života, o utrpení, o večnom šťastí. Katechizmus, odvolávajúc sa na Bibliu a na kresťanskú tradíciu, systematicky rozoberá jednak otázku, čo to znamená byť človekom (1, čl. 355 - 384), ale tiež dôsledky,

ktoré z toho vyplývajú pre jeho slobodu, svedomie a morálku (1, čl. 1699 – 1802). Postmoderna sa skôr kloní k tomu, že sa na to odpovedať nedá, ba dokonca, že samotná otázka nemá veľký zmysel. Moderná koncepcia predpokladala existenciu objektívneho sveta a možnosť jeho poznania. Postmoderna sa pojmu reality zrieka a tým odmieta aj možnosť objektívneho poznania (2, s. 46n).

Dnes často počujeme, že každý je „*sám sebou*“, má „*svoju pravdu*“, lebo žije vo „*svojom svete*“, do ktorého mu nikto iný nevidí. Z toho potom plynie, že každý má „*svoje svedomie*“, „*svoje náboženstvo*“ a napokon aj „*svojho B(b)oha*“ a „*svoju morálku*“. Každý si teda môže „*pravdu*“ interpretovať po svojom, v dôsledku čoho sa potom podsúva také chápanie „*tolerancie*“, podľa ktorého nielen každý človek, nakoľko je slobodnou ľudskou bytosťou, má právo na svoj názor, ale – a to je kontraproduktívne – každý názor, nakoľko je vyslovený človekom, má rovnaký nárok na platnosť. Potom každý, kto je presvedčený o správnosti svojho názoru či postoja, je vyhlasovaný za netolerantného, lebo si dovoľí tvrdiť, že niekto druhý sa mýli. Takto chápaná „*tolerancia*“ napokon znamená nemať žiaden názor, lebo načo mi bude taký, ktorý aj tak nemá nárok na platnosť, nakoľko nesmie s iným názorom polemizovať. Ak majú všetci rovnakú pravdu, tak potom vlastne pravda nejestvuje.

Život ale prináša množstvo situácií, ktoré nás nútia s týmto sa neuspokojiť, ale hľadať odpoveď. Sú to situácie, v ktorých sa treba nejako rozhodnúť a toto rozhodnutie má aj svoje vážne dôsledky. Sú to situácie, v ktorých obrazne či doslovne „*ide o život*“. Jedná sa prevažne o témy, v súvislosti s ktorými sa Cirkvi vyčíta, že je nemoderná, že nekráča s dobou a nereaguje na jej potreby. Spomeniem tu len na ilustráciu niektoré z hlavných okruhov problémov bez nároku na úplnosť.

Prvá skupina problémov súvisí so vznikom ľudského jedinca. Jedná sa o také otázky, ako klonovanie, umelé oplodnenie, umelé ukončenie (*nie prerušenie!*) tehotenstva, pokusy s embryami. Stačí skúmať, či máme nádej, že výsledok, ktorý zamýšľame, bude pre jednotlivca či spoločnosť osožný, alebo sa treba pozastaviť aj pri otázke, či je embryo človek, či nie?

Génové manipulácie na ľudských bytostiach sú nádejou pre ľudstvo a príslubom pokroku, alebo sú veľkou hrozbou, alebo len témou pre tzv. vedeckú fantastiku? Je prípadný mutant ešte človekom, či len „*výrobkom*“, ktorý môžeme použiť ako hociktorú inú „*vec*“?

Ako je to s rodinou? Tvorí ju muž a žena, alebo hocijaká skupina ľudí? Dnes sa už objavujú názory, podľa ktorých nemáme len dve pohlavia, ale je ich viac, ba ďalšie si budeme vedieť „*navyrábať*“. Sú muži, ktorí sa „*cítia*“ byť ženami a naopak, sú takí, ktorí si nechali operačne zmeniť vzhľad – a to je podľa niektorých vraj len začiatok netušených možností.

Ako je to s našim vzťahom ku zvieratám? Majú aj tie svoje „*práva*“? Je človek len živočíšny druh, ktorý si nespravodlivo uzurpoval nadvládu nad inými druhmi? Ale prečo potom zvieratá samotné nebojujú za slobodu a rovnoprávnosť?

V týchto a im podobných situáciách sa nedá uspokojiť s postojom, podľa ktorého je to vlastne jedno a každý nech si hovorí, čo sa mu páči, resp. tak, ako to cíti.

Čo je človek?

Ak teda chceme vôbec hľadať odpoveď na túto otázku, musíme vychádzať z predpokladu, že je to možné. Súvisí to s takými zložitými filozofickými problémami, ako napríklad otázka, čo je vlastne predmetom nášho poznania. Je to skutočný svet okolo nás, alebo len obsahy, stavy, prípadne produkty nášho vedomia? Či je realizmus nevyhnutnou podmienkou kresťanského spôsobu myslenia a náhľadu na svet, to by už bola téma pre inú štúdiu.

Maxim Gorkij napísal: „Človek – to znie hrdo.“ Ale prečo?

Kolko dobra vykonal! Vytvoril úžasné, obdivuhodné a veľkolepé diela. Prechádzal sa už po Mesiaci, ponára sa do hlbín mora a do hlbok tajomstiev štruktúry hmoty. Skúma vesmírne dialky a skrakuje vzdialenosti medzi ľuďmi na zemi. Dokázal vyliečiť zákerné choroby a vytvoriť obdivuhodné umelecké diela.

Ale aj kolko zla, nespravodlivosti a krutosti poznajú ľudské dejiny! Už dávno sme schopní zničiť život na celej Zemi. Vieme s využitím vedeckých poznatkov mučiť druhých a vymývať mozgy. Niektorí sa snažia jedno i druhé vysvetliť evolučnými zákonitosťami a bojom o prežitie. Evolucionistická etika (napr. Spencer (3, s. 77)) prikazuje každému starať sa o svoj vlastný rozvoj.

Potom ale vyvražďovanie slabších bude v mene evolúcie ľudského rodu chvályhodné. Rovnako ako aktívna eugenika a génové manipulácie všetkých druhov, t. j. bez akýchkoľvek morálnych ohľadov. A zavrhnutiehodná bude charita, pomoc trpiacim, starostlivosť o chorých. Prečo sa nám toto nepáči? Čím je človek iný od zvieratiek, rastlín a baktérií, medzi ktorými prebieha neúprosný boj o trošku životného priestoru? Prečo sa človek vie starať aj o handicapovaných, starých, chorých, ba považuje to za svoju povinnosť natoľko, že aj veľké firmy si zvyšujú prestíž charitatívnymi alebo „charitatívnymi“ akciami? Človek teda musí byť niečím zásadne odlišným od všetkého ostatného, čo vidí okolo seba.

Záujem o človeka je starý ako filozofia sama. A filozofia zasa stará ako ľudstvo samotné. Človek sa oddávna zamýšľal nad hmotou, vesmírom, svetom okolo seba, ale dejiny filozofie poznajú aj mnoho tzv. antropologických obrátov, kedy bola pozornosť viac zameraná na človeka samotného. Nad vchodom do veštiarne v Delfách bolo napísané: „*Poznaj sám seba!*“. Pod vplyvom tohto nápisu sa Sokrates, označovaný aj ako „otec etiky“, snažil z poznania dôstojnosti človeka odvodiť pravidlá pre jeho správanie. Antika priniesla mnoho rozličných koncepcií človeka (Demokritos, Platón, Aristoteles, novoplatonici ...), ktoré sa potom v rôznych obdobiach striedali a rozvíjali. Scholastika prijala Ptolemaiovu predstavu o guľatej zemi, okolo ktorej krúžia nebeské sféry. Človek

tak bol chápaný ako centrum celého vesmíru. Renesancia prináša humanizmus s mnohorakými aspektmi záujmu o človeka, ktorého potom osvietenstvo v mene osvieteného rozumu stavia proti Stvoriteľovi ako vládcu vesmíru. Tento postoj spolu s nadšením z prudkého rozvoja vedy a techniky v 19. storočí prináša scientizmus, ktorý sľuboval, že veda, podporená osvieteným a voľným myslením vyrieši všetky problémy a bude plniť aj funkciu náboženskú (pravými veľkňazmi ľudstva budú vedci), spoločenskú, morálnu aj politickú (3, s. 82 – 83; 4). Existencializmus reflektoval aj neblahé skúsenosti dvoch svetových vojen a snaží sa vidieť ľudskú bytosť v dynamike najrozličnejších situácií v konfrontácii s vlastným ľudským zlyhaním. Postmoderna skepticky reaguje na množstvo často protichodných teórií odmietnutím akýchkoľvek definitívnych odpovedí.

Podme na to teda „od Adama“. V Biblii sa uvádza, že Adam pomenoval všetko, čo okolo seba videl. Nik pred ním to nedokázal urobiť. Pomenovanie je tu akýmsi symbolickým úkonom, keď človek okolitý svet spoznáva a ovláda. On je ten, ktorý dáva meno, čiže poznaním ide pod povrch, vystihuje podstatu a získava moc. Získava odstup, nadhľad, lebo je odlišný od toho ostatného, jediný, schopný transcendencie. Zároveň získava aj výhľad, ponor do hĺbky, pochopenie zmyslu a súvislostí. Plní Boží prikaz: „Naplníte Zem a podmaňte si ju.“

Paradigma človeka ako vládcu nad prírodou nie je len biblická. Že človek je niečím výnimočným, iným, si uvedomovali filozofi všetkých čias. Pohľad človeka na seba samého – to dokáže jedine on. Ale predsa sa poznanie človeka dotvára veľmi ťažko a komplikovane a dlhá je cesta k spoznaniu, že ľudská dôstojnosť je hodnota, ktorá prináleží každej ľudskej bytosti.

Mnohých napríklad udivuje, že Aristoteles schvaľoval zabíjanie detí a otcovi priznáva právo rozhodnúť, či novorodenec bude žiť. U Spartanov nás to až tak neprekvapí, že tých, z ktorých asi nebudú dobrí bojovníci, jednoducho zhadzovali zo skaly. Rimania urobili veľké kroky v oblasti práva. Slobodný občan bol *caput* (hlava) – nositeľ práv, ale až stoici „objavili“ že aj otroci a barbari sú ľudia.

Bolo to však kresťanstvo, ktoré jasne deklarovalo, že ľudská bytosť je osobou (5, s. 152). Že teda každý človek bez rozdielu má dôstojnosť, ktorá je daná osobným bytostným vzťahom Boha k nemu. Táto téma prichádza do filozofie z teológie. Keď sa teológovia zamýšľali nad otázkami Trojice a vtelenia Božieho Syna, prišli na koncept osoby¹ a prirodzenosti.

Potom nasledovalo konštatovanie, že aj každý človek je osoba, teda rozumná a slobodná bytosť s vlastnou individualitou. Latinský výraz

¹ Trojica: tri osoby, ale len jedna Božská prirodzenosť; Ježiš: jedna osoba, ale dve prirodzenosti, Božská aj ľudská.

pre osobu, persona, pochádza z gréckeho Προσωπον², ktoré vyjadruje jednak tvár, ale aj masku, ktorou herci v divadlách vyjadrovali identitu divadelnej postavy. Cicero spomína, že každý akoby hral dve role (mal dve masky), jednu spoločnú a druhú sebe vlastnú.

V kresťanskom chápaní je každý človek osobou preto, lebo je osobne Bohom stvorený, osobne milovaný. Na počiatku môjho bytia som Bohom oslovený. To znamená povolaný k bytiu, ktoré je bytím osobným. Keď oslovujem, dívam sa do tváre (pros|opon). Zároveň to znamená, že v Božích očiach je každý jeden dôležitý. Kvôli nemu sa Syn Boží stáva človekom a trpí³.

Človek je osoba, lebo:

- seba si uvedomuje,
- seba pozná,
- seba vlastní (rozhodovaním slobodnej vôle),
- má transcendentálny vzťah k Bohu,
- s inými tvorí spoločnosť, vstupuje do dialógu.

Neuspokojí sa v hraniciach sveta: všetky prekračuje - a to v konečnom dôsledku smerom k Bohu. Je nositeľom hodnoty, ktorú nazývame „ľudská dôstojnosť“, a preto dokáže vytvárať iné hodnoty. Nielen spoznáva svet, aby v ňom prežil (πραξις), ale hľadá pravdu aj čisto pre pravdu samotnú (θεορις), lebo jej objavovanie mu prináša radosť a pôžitok. Tento svet aj pretvára svojou umeleckou (ποιησις) a technickou (τεχνη) tvorivou schopnosťou.

Človeka Boh oslovil, a tým ho povolal k bytiu, k ľudskému bytiu. Dal mu:

1. status ľudskej bytosti (ζων λογικον, ζων πολιτικον, homo religiosus - bytosť rozumná, spoločenská, náboženská ...),
2. cieľ - čím sa mám stať, niččo, čo mám naplniť svojím konaním,
3. schopnosti, potrebné k tomu, aby som naplnil zmysel toho, čo to znamená byť človekom, aby som dosiahol cieľ (rozum a slobodná vôľa; ľudský cit).

Človek je na jednej strane bytosťou, ktorá je vo svete. Má hmotné telo, ktoré podlieha všetkým prírodným zákonom. Zároveň však všetko hmotné presahuje. Transcenduje svojou poznávacou schopnosťou, svojou slobodnou vôľou, schopnosťou s druhými tvoriť spoločnosť a vstupovať do osobného vzťahu s Bohom. Človeka nie je možné adekvátne vysvetliť, ak berieme do úvahy len jeho hmotnú stránku. Je to duch prijatý hmotou, resp. telo oživené dušou ako jedna bytosť.

Biblia nám ponúka integrálny pohľad na človeka. Nesnaží sa ho rozčleniť na časti, ale telesné aj duchovné nám predstavuje v jednote. Absolutizovanie niektorých stránok totiž zatieňuje iné. Osvietenstvo ab-

² Slovo προσωπον sa skladá z dvoch častí: προς - pred a ωπον od οης - oči. Teda podľa toho označuje to, čo je pred očami. Môže to byť maska, ktorú mal herec pred svojou tvárou (pred očami), ale tiež tvár človeka pred očami druhého.

³ Pre Grékov to bola skôr dehonestácia, keď kresťania tvrdili, že človek potrebuje vykúpenie, na ktoré nestačí vlastnými silami.

solutizovalo rozum, ktorý vraj nepotrebuje Boha, vieru, Cirkev. René Descartes poníma dušu a telo ako dve nezlučiteľné substancie, ktoré ale nemôžu mať nič spoločné. Potom ale nevedel vysvetliť, ako na seba môžu navzájom vplyvať. Dodnes niekedy mylne biblické rozprávania interpretujeme viac v duchu Descartovho dualizmu než klasickej kresťanskej filozofie, ktorá predstavovala človeka ako jednotu. Sú v tom pozostatky či následky novoplatonizmu, ktorý často v gnostickom duchu považoval ducha za dobro a hmotu za zlo.

Toto oddeľovanie vedie k extrémom. Na jednej strane k materializmu, ktorý vidí človeka len ako jedno zo zvierat či dokonca ako síce zložitý, ale predsa iba stroj. Na druhej strane sa naivným spôsobom reinterpretuje pôvodom indická náuka o reinkarnácii. Človek je len duša, ktorá blúdi. Potom sa nám ale stráca jedinečnosť a ľudská dôstojnosť osoby a v mnohých západných podobách tejto náuky aj zodpovednosť za každý skutok. E. Coreth vysvetľuje, že v človeku neexistuje čisto biologická prirodzenosť, ktorá by nebola formovaná a preniknutá duchom (5, s. 140). Karol Wojtyła k psychosomatickej jednote ľudskej bytosti prichádza cez fenomenologickú analýzu slobodného ľudského skutku (6, s. 236). Vo všetkom, čo človek koná, sa neoddeliteľne prejavuje aj jeho telesnosť aj duchovnosť.

Moderná filozofia prevzala z kresťanskej tradície tému osoby. Vytrhla ju však z koreňov, oddelila od prameňa. Individualita osoby bez vzťahu k Bohu stratila duchovný rozmer. Nastupujú rôzne podoby materializmu, šíri sa technokratický prístup k ľudskej bytosti so snahou o manipuláciu najrozličnejšieho druhu až po pretvorenie ľudskej prirodzenosti. Prázdno, ktoré človek pocíti, keď poprie vzťah k Bohu, sa potom snaží zaplniť mnohými podobami prevažne ezoterickej pseudoduchovnosti. Akonáhle je individuom odtrhnuté od Boha, odtrhne sa aj od druhých ľudí. Každý má svoj svet, v ktorom človek ostáva sám. Po osvieteneckej eufórii prichádza postmoderná dezilúzia. Stratili sa metapříbehy, ktoré chceli vysvetliť všetko. Namiesto toho prichádza množstvo navzájom nezlučiteľných malých súkromných príbehov, medzi ktorými sa strácajú tak prepotrebné paralely. Potom sa celkom samozrejme nevieme dohodnúť ani na tom, čo je to vlastne ten človek.

Ľudské práva

Dôležitou oblasťou, v ktorej pociťujeme rozdiel medzi tradičným kresťanstvom a postmodernou, je konzekventne aj otázka ľudských práv.

Čo to vlastne práva sú, kto ich dal, kto ich môže meniť. Postmoderný pluralizmus ponúka množstvo verzií ľudských práv. Chápe sa to skôr ako vec vzájomnej dohody alebo rozhodnutia zákonodarnej autority. Kresťanské chápanie ale ľudské práva, ktoré označujeme za základné, odvodzuje od ľudskej prirodzenosti. My však sme nositeľmi tejto prirodzenosti, nie jej tvorcami. Z toho vyplýva, že o základných ľudských právach nemôžeme ľubovoľne rozhodovať. Na tejto ľudskej prirodze-

nosti stojí aj prirodzený mravný zákon, ktorý je nemenný a platný pre všetkých rovnako.

Teďa nie súkromný svet, pravdy, morálka, ale trvale platný mravný zákon, stojaci na pravde, ktorá je objektívna, a ktorú je človek schopný poznávať.

Každý má svoje svedomie. Ale nie ako konštituenta mravnej záväznosti, lež ako schopnosť objavovať pravdu a slobodným konaním sa jej podriaďovať.

Pre človeka je prirodzené riadiť sa nielen pudmi prípadne pocitmi ako zvieratko, ale svojím rozumom objavovať pravdu a poznaniu pravdy potom podriaďiť svoje slobodné rozhodovanie. Človek je na rozdiel od zvierat schopný vzoprieť sa svojim pudom, vládnuť nad svojou telesnosťou. Max Scheler túto schopnosť nazýva sublimáciou (7, s. 112) a odmieta Freudovu predstavu, podľa ktorej z postavenia sa proti pudom pochádzajú len neurózy. Práve naopak je to cesta ako získavať duchovnú silu.

Pravda o človeku, ktorú sme schopní poznávať a z nej vyvodzovať dôsledky, je podkladom pre riešenie otázok etiky, morálky, pokroku.

Literatúra

- [1] *Katechizmus katolíckej Cirkvi*. SSV, Trnava, 1998.
- [2] GRENZ, S. J. *Úvod do postmodernismu*. Praha, Návrat domů, 1997.
- [3] TATARKIEWICZ, W. *Historia filozofii. Tom trzeci*. Warszawa, PWN, 1988.
- [4] PEARSON, K. *The Grammar of Science*. Dover, Dover Publications, 2004.
- [5] CORETH, E. *Co je člověk?* Praha, Zvon, 1994.
- [6] WOJTYŁA, K. *Osoba i czyn*. Lublin, TN KUL, 1994.
- [7] KRĄPIEC, M. A. *Ja – człowiek*. Lublin, RW KUL, 1991.

Mgr. Gašpar Fronc, Katedra filozofie, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského. Venuje sa predovšetkým otázkam filozofickej antropológie, etiky a filozofie prírody.